

Терзі Олена Олександрівна,
здобувач кафедри права Європейського Союзу
та порівняльного правознавства
Одеської національної юридичної академії

Правове регулювання інтеграційних відносин: до постановки проблеми

Регулювання інтеграційних відносин в сучасній Україні має особливу актуальність, оскільки ефективність цього процесу прямо впливає на зміст та функціонування правової системи України. У статті розглядається процес формування інтеграційного права як нової комплексної галузі в системі права України. Окреслено предмет та методи цієї галузі права.

Ключові слова: система права, інтеграційне право, інтеграційні правовідносини, предмет, метод, регулювання правовідносин, уніфікація, гармонізація, імплементація.

За останнє десятиліття політико-правова карта світу кардинально змінилася. Науково-технічний прогрес та інтенсивний розвиток міждержавних відносин значно прискорили та істотно змінили процеси інтернаціоналізації економічного, правового та інших аспектів життя суспільства. Істотно зріс взаємозв'язок і взаємозалежність держав, що обумовлено глобальними проблемами, від вирішення яких залежить існування людства.

У зв'язку з активізацією і зростанням інтеграційних процесів між державами актуалізуються питання появи особливого за своєю природою системного комплексу міжнародних норм — права міждержавних об'єднань, що виступає в якості системи-підсистеми у рамках загального міжнародного права.

Поява нових галузей права пов'язана, перш за все, з розширенням кола об'єктів правового регулювання. Таке розширення обумовлене виникненням на сучасному етапі розвитку суспільства нових відносин, які через свою соціальну значущість повинні бути врегульовані правом. Наявність публічного інтересу й обумовлює появу нормативних актів, що регулюють такі відносини.

Критерій виділення галузей права не встановлений законодавцем. Проте в теорії права такими критеріями є предмет і метод правового регулювання.

Предметом правового регулювання в галузях права є визначені сукупності однорідних суспільних відносин: майнові, фінансові, адміністративні, бюджетні, трудові, транспортні, сімейні, кримінальні та ін., на підставі яких отримує назву відповідна галузь права. Методи правового регулювання є сукупністю засобів дії правових норм на певні суспільні відносини. Теоретично методи правового регулювання поділяють на імперативні та

диспозитивні. Імперативні методи виходять з механізму владної дії на суб'єкти правовідносин. Диспозитивні методи засновані на наданні рівноправним суб'єктам правовідносин можливості самостійного вибору форми організації і здійснення їх стосунків в межах, встановлених правовими нормами.

Галузі права поділяються на основні (фундаментальні) та комплексні. Для кожної з основних галузей права, що історично сформувалися, характерне використання певного набору методів правового регулювання. Комплексні галузі права утворюються за іншим принципом, що передбачає поєднання правових норм, встановлених в основних галузях для регулювання даних стосунків, з правовими нормами, встановленими нормативними актами спеціального законодавства у сфері даної діяльності. При цьому правові норми, встановлені в інших галузях права, комплексна галузь тільки використовує, а не розробляє. Такий механізм дозволяє формувати комплексні галузі права відповідно до суспільної необхідності, обумовленої розвитком законодавства в деяких сферах діяльності, що призводить до появи великої кількості правових норм і нормативно-правових актів. В результаті виникає можливість відособлення відповідних правових норм за ознакою виду відносин. До таких галузей можна віднести інтеграційне право.

Проблеми взаємодії права міждержавних об'єднань і національного права багато науковців традиційно розглядають в контексті співвідношення правового регулювання суспільних відносин міжнародним і внутрішньодержавним правом. Традиційно до цієї сфери відносяться: становлення правових інститутів захисту прав і свобод людини, охорона і використання довкілля, боротьба із злочинами, що обмежують права людини, транснаціональні злочини та ін. [1].

Деякі вчені інтеграційне право розглядають як функціональний додаток до міжнародного або внутрішньодержавного права [2, 7]. Як правило, інтеграційне право ототожнюють з правом регіональних об'єднань держав, зокрема з правом Європейського Союзу. Наприклад, Л. М. Ентін пов'язує європейського інтеграційного права пов'язує з формуванням єдиного європейського простору, який виник у процесі формування і функціонування ЄС [3, 81].

Інтеграційне право розглядається як сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері інтеграційної діяльності. Як комплексна галузь інтеграційне право формується з урахуванням правових норм інших галузей права і правових норм, встановлених спеціальним інтеграційним законодавством.

Предметом інтеграційного права є інтеграційні відносини та їх правове регулювання основними та комплексними галузями права й спеціальним інтеграційним законодавством.

Об'єкти інтеграційного права — це сфера відносин і явища, на які спрямована інтеграційна діяльність.

До суб'єктів інтеграційного права відносяться учасники інтеграційної діяльності, що мають правоздатність. Суб'єкти інтеграційних правовідносин поділяються на: фізичних осіб, юридичних осіб, держави, державні й муніципальні утворення.

Держава, державні або муніципальні утворення як суб'єкти господарської діяльності прирівнюються до юридичних осіб, оскільки мають права і виконують обов'язки юридичної особи.

Інтеграційне право використовує комплексний метод, що є поєднанням методів різних галузей права. Комплексний характер інтеграційного права і комплексність його методу визначають наявність в інтеграційному праві елементів як приватного, так і публічного права.

Серед основних методів, які використовуються для регулювання інтеграційних стосунків, виділяються правова рецепція, гармонізація, уніфікація, стандартизація, імплементація. Проте Ю. О. Тихомиров, досліджуючи процеси правової інтернаціоналізації, вказані способи називає «формами». Додатково до них він відносить також діяльність держав із зближення законодавств, імплементацію, канали інтелектуального впливу [4, 77–78; 5, 167]. Але стосовно нашого дослідження вважаємо за необхідне розглянути саме методи регулювання інтеграційних відносин.

Термін «рецепція» походить від латинського «*receptio*» — прийняття. У правовому контексті рецепцію розуміють як «запозичення, сприйняття будь-якою національною правовою системою принципів, інститутів, основних рис іншої національної системи» [6, 453]. Рецепція, що полягає в прямому запозиченні однією державою значних правових комплексів іншої держави, сьогодні в її класичному вигляді майже не зустрічається.

Гармонізація в широкому розумінні — це процес приведення у відповідність, побудований на наукових методологічних засадах єдності, завершеності, цілісності, пропорційності, узгодження й досконалості [7, 75]. Як зазначає І. І. Лукашук, «гармонізація є процесом цілеспрямованого зближення правових систем в цілому або окремих галузей, утвердження загальних інститутів і норм, усунення суперечностей» [8, 45]. Тобто, запозичена норма, перш ніж безпосередньо вводиться у позитивне право будь-якої держави, адаптується з урахуванням конкретних історичних, соціально-економічних та інших умов. Гармонізація відрізняється від уніфікації тим, що остання є введенням у правові системи держав нових норм і правових актів.

Уніфікація правових норм є найважливішим засобом регулювання інтеграційних відносин. Цей процес пов'язаний із спробами приведення різних правових систем та їх окремих складових, зокрема, правових норм до певного спільного знаменника.

Процес імплементації певних принципів і норм у законодавство суверенних держав є засобом безпосереднього сприйняття вказаних інтеграційних процесів на внутрішньодержавному рівні, впровадження уніфікуючих або гармонізуючих норм у національне право.

Частина науковців разом з вищезгаданими відносять до способів регулювання інтеграційних відносин стандартизацію у правовій сфері. Сутність цього явища полягає в тому, що інтернаціоналізація національного права за допомогою його зміни передбачає також приведення норм національного права у відповідність з міжнародними правовими стандартами. «Стандартизація в праві, — зазначає О. Г. Лук'янова, — є юридичним віддзеркаленням стандартизації усього суспільного життя, — однією з рис епохи глобалізації [9, 84]. Думається, що цей процес не можна вважати самостійним елементом механізму правової глобалізації, оскільки, на нашу думку, правова стандартизація є однією із складових інтеграційних правових процесів.

Правова інтеграція відбувається у рамках загального процесу зближення або апроксимації (approximation (англ.) — наближення, зближення) правових систем. Не спонтанного, випадкового зближення, що відбувається за логікою речей, а організованої діяльності [10].

Як вже зазначалося, діалог правових систем — закономірний процес, зумовлений сучасним періодом розвитку суспільства, що відбувається під гаслом глобалізації. Актуальним цей процес є для всіх держав-членів міжнародного співтовариства, у тому числі й для України, яка прагне включитися в міжнародні та загальноєвропейські структури й процеси.

Триває постійна взаємодія і взаємопроникнення між правовою системою України та іншими правовими системами національного, регіонального та міжнародного рівнів. Проявом цього процесу є адаптація законодавства України до загальноприйнятих міжнародних та європейських стандартів. Усе це ставить на порядок денний вирішення питань, пов'язаних з правовим регулюванням інтеграційних процесів в Україні.

Нормативною базою, яка регламентує процес інтеграції України в Європейський Союз, є прийняті Європейською Радою на Копенгагенському саміті Декларації та Угода про партнерство і співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами 1994 р. [11], а також Указ Президента України «Про програму інтеграції України до Європейського Союзу» 1998 р. [12] і Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [13] тощо.

У «Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» вперше було передбачено забезпечення правової адаптації нормативно-правових актів, що приймаються органами виконавчої влади, до вимог ЄС, причому адаптація була поставлена на перше місце серед основних напрямів інтеграційного процесу.

Розроблена на Гельсінкському саміті ЄС «Спільна стратегія щодо України» [14] стала базою для прийняття урядом України ряду рішень і комплексної Програми інтеграції до Європейського Союзу. Програма як фундаментальний політичний і правовий документ відображає перспективи розвитку України в європейському напрямі. Вона стала новим етапом на шляху європейської інтеграції, новим періодом, на якому почався перехід від розроблення концептуальних положень інтеграції до активної імплементації та повсякденної роботи з реалізації Стратегії інтеграції 1998 р., зокрема, курсу на набуття Україною статусу асоційованого, а згодом — повноцінного членства в ЄС.

У Законі України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу визначається як поетапне прийняття та впровадження Україною нормативно-правових актів, розроблених з урахуванням законодавства ЄС. Адаптація до законодавства ЄС є плановим процесом, який складається з трьох окремих етапів, на кожному з яких досягається певний ступінь відповідності законодавства України законодавству ЄС у визначених сферах.

Інтеграція України до Європейського Союзу проголошена пріоритетним напрямком внутрішньої і зовнішньої політики Української держави. Даний процес є чинником, що впливає на формування сучасного праворозуміння, зумовлює інше ставлення до ролі права у регулюванні інтеграційних процесів.

1. *Волошин Ю. А.* Конституционно-правовой механизм взаимодействия права межгосударственного объединения с национальными правовыми системами его государств-членов: к постановке проблемы // Порівняльно-правові дослідження. — 2007. — № 1–2. — С. 293–300.
2. *Еришов С. В.* Правовые особенности формирования наднациональной власти ЕС в процессе взаимодействия права ЕС и национального права государств-членов: автореф. дисс. ... к. ю. н. — М., 2003. — 21 с.
3. *Энтин Л. М.* Единое правовое пространство и стратегия ЕС // Европа перемен: концепции и стратегии интеграционных процессов / Под ред. Л. И. Глухарева. — М.: Крафт+, 2006. — С. 176–189.
4. *Глобализация и развитие законодательства: очерки* / Отв. ред. Ю. А. Тихомиров, А. С. Пиголкин. — М.: Городец, 2004. — 464 с.
5. *Тихомиров Ю. А.* Интернационализация национального права // Московский юридический форум «Глобализация, государство, право, XXI век»: по материалам выступлений. — М.: Городец, 2004. — С. 158–169.
6. *Большой юридический словарь* / Под ред. А. Я. Сухарева, В. Е. Крутских. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Инфра-М, 2004. — 810 с.
7. *Тихомиров Ю. А.* Курс сравнительного правоведения. — М.: Норма, 1996. — 417 с.
8. *Лукашук И. И.* Глобализация, государство, право, XXI век. — М.: Спарк, 2000. — 261 с.
9. *Лукьянова Е. Г.* Основные тенденции развития российского права в условиях глобализации // Государство и право. — 2004. — № 7. — С. 84–89.
10. *Ансель М.* Методологические проблемы сравнительного права // Очерки сравнительного права: Сб. ст. / Отв. ред. В. А. Туманов. — М.: Прогресс, 1981. — С. 59–66.
11. *Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами: Ратифікована Законом України від 10 листопада 1994 р.* // Офіційний вісник України. — 2006. — № 24. — Ст. 1794.

12. *Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу*: Указ Президента України від 11 червня 1998 р. // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2001. — № 3. — С. 59–67.
13. *Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу*: Закон України від 18 березня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 29. — Ст. 367.
14. *Спільна стратегія Європейського Союзу щодо України*: схвалена Європейською Радою 11 грудня 1999 р. [Електронний ресурс] // Режим доступу до документа: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_492.

Бірюков Руслан Миколайович

здобувач кафедри права Європейського Союзу
та порівняльного правознавства
Одеської національної юридичної академії

Глобалізація та її вплив на правову сферу

Наголошується на тому, що проблематика правової глобалізації має комплексний, багатограний характер. Представлено різні погляди на періодизацію процесу глобалізації. Розглянуто форми і методи дії глобалізації на економічне, політичне, правове і суспільне життя держав і народів. Проаналізовано основні напрями її впливу на правову сферу: універсалізацію та уніфікацію права.

Ключові слова: глобалізація, правова глобалізація, універсалізація права, уніфікація права, норми міжнародного права, норми національного права, правова комунікація.

Інтенсивний процес глобалізації, що спостерігається протягом останніх десятиліть, викликає багато дискусій серед науковців різних галузей. Проблемам глобалізації та її наслідкам присвячено багато сучасних досліджень. Науковці детально зупиняються на таких аспектах глобалізації, як: геополітичні зміни сучасного середовища; глобальні трансформації та безпека розвитку політичних, економічних, соціальних систем; еволюція міжнародних відносин; співвідношення глобальних та національних факторів; проблеми глобальних трансформацій; міжнародна економічна безпека та інші. Проте багато питань є відкритими, суперечливими і потребують вирішення.

Існує багато теорій глобалізації. Для такої неоднозначності в розумінні глобалізації існують вагомі аргументи методологічного й ідеологічного характеру.

Існують також різні точки зору з приводу того, коли почався процес глобалізації: з давніх часів, в епоху Ганзейського союзу, після закінчення Другої світової війни чи в умовах лібералізації світової торгівлі. Так, у інтерпретації М. Стегера, перший (доісторичний) період глобалізації охоплює V–III тисячоліття до нашої ери; другий — п'ятнадцять століть після Різдва Христового (рання глобалізація); третій — 1500–1700 рр. (глобалізація до періоду модерну); четвертий — 1700–70-і роки XX ст. (гло-